

דתפילה היא במקום קרבן, וכמו בקרבן אונן אינו משלח קרבנותיו. וזה דכתיב ביה (איכה ג): מה יתאוונ אדם חי גבר על קטא – איך יבוא להתפלל ולבקש רחמים על עצמו. ולפי זה שפיר יובן הסלקא-דעתך לדמות שבירת הלב באדם לשבור בבהמה, שגם זה נחשב חסרון בצורתו – על זה באה ההבטחה שאעפ"כ אלקים לא תבוז ותפילתו מתקבלת, אף שקרבן אונן אינו מתקבל... (שם משמואל אמור, תרע"ב).

דף ק

'אביי אמר: לא קשיא, כאן שמת קודם חצות כאן שמת לאחר חצות, קודם חצות דלא איחזי לפסח – חיילא עליה אנינות. אחר חצות דאיחזי לפסח – לא חיילא עליה אנינות' – וששנינו אונן טובל ואוכל פסחו לערב, היינו כשמת אחר חצות, שהואיל ונכנס לזמן חיוב הפסח – נדחית האנינות. והוכיח מכך רבי שמעון שאנינות לילה דרבנן, כי אילו היתה מדאורייתא, לא היה אוכל פסחו, היות ואכילה לא מעכבא לדעת אביי, והרי חלה אנינותו לפני זמן האכילה. כן פרש רש"י.

והקשה הרש"ש (צט), הלא אפילו אם אכילה אינה מעכבת, מכל מקום צריך להיות ראוי לאכילה בזמן ההקרה, כדכתיב איש לפי אכלו, והרי אילו לא תתיר לו לאכול, לא יוכל להקריב, שהרי הפסח אינו בא אלא לאכילה, ואם כן בדין הוא שיותר לו לאכול לערב אף אם אנינות לילה דאורייתא משום עשה דהבאת פסח?

ויש לומר, שהנה מקור הדבר שאנינות לילה דאורייתא (כדעת ר' יהודה) צריך באור, והלא בכל התורה היום הולך אחר הלילה ולא להפך [ואין לומר לפי שבקדשים הלילה הולך אחר היום – שהרי דין אנינות נאמר במעשר ולא בקדשים], אך נראה על פי מה שכתב במשנה למלך (אבל ספ"ג) שאף על פי שאין אנינות במועד – אסור הוא בקדשים משום טירדה. ודין זה הוא מדאורייתא, משום למשחה – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים (כן הוכיח בשער המלך הל' מעה"ק ספ"ג. ודלא כמשל"מ שנסתפק בדבר. וע"ע רש"י בע"ב ד"ה רבה בר רב הונא; תורת האדם להרמב"ן) ואם כן נראה שיסוד דין אנינות לילה ענינו משום טירדה, ובוז הדעת נותנת שנמשך הדבר גם בלילה, כי אין סברא שבשביל ששקעה חמה פסקה טירדתו. וכיון שכל איסור האכילה נובע משום טירדתו [אבל מצד עיקר דין האנינות כבר הותר בסוף היום], ניתן להבין שהאדם עצמו נחשב ראוי לאכילה, אלא שלמעשה אין אנו מניחים אותו לאכול משום שקדשים צריכים להאכל מתוך שמחה וגדולה כדרך שהמלכים אוכלים (עפ"י בית ישי קיט, א. וע"ע זכר יצחק מג).

'לה יטמא... רבי עקיבא אומר: חובה' – נחלקו ראשונים אם מצוה זו קיימת על הכהנים בלבד, שלשאר מתים אסור להם להטמא ואילו כאן חייבתם תורה להיטמא, אבל לישראל – לא נאמרה מצוה זו (שו"ת הרשב"א ח"א כז; תרלו. וכ"כ כמה אחרונים בדעת הרמב"ם – ע' תשובות שאגת אריה החדשות ח ועוד. וכ"כ מהרש"א בסוטה ג, ובשפ"א תמה מנין לו). או מצוה זו קיימת גם בישראל, שהרי אפילו כהן שאסור בכל מקום – לקרוביו מצווה, כל שכן ישראל (ע' בחדושי הריטב"א סוכה כה: הגהות הרמ"ך על הרמב"ם הל' אבל ב, ו. וע"ע ב"ח י"ד שעג; דרישה אה"ע נה, ב; טורי אבן ר"ה טז: מנחת חינוך רסד, כג; קרן אורה נזיר מה; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א נד).

'זרמינהי – ולאחותו...' – כל זה המשך דברים של הבאת הראיה, כדפרש"י. וכיוצא בזה יש במגילה י. 'זרמינהו' וברש"י שם.

(ע"ב) 'דבא אמר: אידי ואידי אחר חצות ולא קשיא, כאן קודם ששחטו וזרקו עליו כאן לא אחר ששחטו וזרקו עליו' – הגר"א (בהגהות שבסוף המסכת) כתב שגרסת הרמב"ם היא: 'אידי ואידי קודם חצות...'. – ופירושו שעבר ושחט באנינות, שבדיעבד עלתה לו הקרבתו. וזהו שפסק הרמב"ם (קרבן פסח, ו) שאם מת קודם חצות לכתחילה לא יקריב, ואם הקריב כשר, וטובל ואוכל לערב. והאחרונים הקשו לפי מה שמשמע מדברי הרמב"ם (ביאת מקדש ב, יא), שהאבל ששלח קרבנו אפילו בדיעבד לא הורצה לו, מדוע כאן בדיעבד כשר? ויש מי שכתב מפני שקרבן פסח עיקרו לאכילה בא ושונה משאר קרבנות שעיקרם בא לריצוי שבהקרבה, הלכך בפסח בדיעבד כשר (עפ"י אבי עזרי קרבן פסח שם, ד"ה אולם). ויש מי שכתב שהאנינות הותרה בחצות היום, שלכך כשר להקריב כשמת אחר חצות (ע' בית ישי קיט, ב). ואולם החזון-איש (זבחים ד, ח) כתב בדעת הרמב"ם, שהוא הדין כל שאר הקרבנות שהקריבם האונן בדיעבד כשרים. וכיוצא בזה כתב בספר זכר יצחק (טט), שאף על פי שלא הורצה לו – הקרבן כשר. עוד על פסק הרמב"ם וישובו עם סוגית הגמרא – ע' בכס"מ ולח"מ ק"פ ו, ט; שו"ת אגרות משה או"ח ח"א קפ.

פרפראות וציונים

'היה כהן גדול והוא נזיר' – על דיני גידול שער וגילוח בנזיר כהן גדול – ע' במובא בנזיר לט: עוד על חלות איסורי נזירות על איסורי כהונה – ע' בשאגת אריה ס; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א נד, בהערה 2.

'ולאחתו מה ת"ל, הרי שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יטמא, אמרת לא יטמא...'. – יש לפרש הדרש: ניקוד האל"ף בפת"ח (ולאחתו) אינו לפי כללי הדקדוק, שהיה לו להיות בחטף פתח (כדרך שכתוב בפרשת אמור לענין כהן הדיוט – וְלֹא־אֶחָתוֹ), ולכן דרש מלשון 'איחוי' – שיצא מידי כרת המכרית נשמתו, והיינו זה שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו [שדיגם בהכרת] ומת לו מת – לא יטמא, לצאת מידי הכרת. וכן אמרו (במדרש שיר השירים ה, ב) על הפסוק פתחי לי אחתי רעיתי וגו', 'אחותי' – שנתאחו לי במצרים בשתי מצוות, בדם הפסח ובדם מילה. וזה מרמז כאן בולאחתו – כלומר, אפילו אותן שתי מצוות אלו המאחים את ישראל לקב"ה – נדחות הן מפני מת מצוה (הגהות רא"מ מפינסק ברכות יט. [ומובא בשמו ב'העמק דבר' נשא]). וכע"ז כתב חתנו בעל תורה תמימה, נשא).

(ע"ב) 'והא דרב אשי בדותא היא' – ברוב מקומות מופיעה לשון דחיה זו ('ברותא' או 'בדוּתא') בהתייחסות לדברים שהביאם רב אשי (8 מופיעים; כאן ובספחים יא. יבמות כא. פב. ב"מ עא: ב"ב קמה. מנחות סח. צה:). במקום אחד מופיע ביטוי זה על דברי רב פפא (שבת כז). וכן על דברי רב מרשיא (גטין פח:), רבי אבהו (ב"מ ט). רב הונא בריה דרב יהושע (ב"ב קא:; ורפרם (כריתות יד.). [ב'לקוטי שושנים' (סורן) מובא ליתן טעם מדוע נאמר כן רק ביחס לדברי רב אשי ועוד שני חכמים שהיו בתקופת חתימת התלמוד, ע"ש. ואולם כפי הנכר מופיע ביטוי זה גם אצל חכמים קדמונים יותר].

לגוף הבאור 'בדוּתא' / 'ברותא' יש מפרשים: לא אמרה רב אשי מעולם אלא אחד מתלמידיו אמרה מעצמו או ששמע מכללאא וטעה ובדארה על שמו (עפ"י ריטב"א. וע"ע בספר הערוך 'בר').

'... דמסתבר דמה שנמצא בגמרא בכמה מקומות על דברי אמורא אחד בלשון דבדוּתא וטעוּתא וכדומה – הוא ביטול לגמרי, שלא יוכלו בית דין אחר לחלוק בשביל זה יותר מלא אמר האמוראה זה...' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ד לט ד"ה והא דאיתא).

דף קא

יוחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה – בדרך כלל משמעות הביטוי הזה היא שעשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משעשו לדין התורה. ואולם כאן אין הכוונה לכך, כפי שפרשו רש"י ותוס', אלא עשו חיזוק יותר משעשתה תורה חיזוק לדבריה; שביום המיתה שהאנינות מהתורה, אין אנינות בלילה שלאחריו מהתורה [אלא מדרבנן], ואילו ביום הקבורה שהוא מדרבנן, יש בלילה שלאחריו אנינות מדרבנן.

ואמנם יש מהראשונים (ע' חדושי ריב"ב ברכות סוף"ב) שגרסו כאן 'כשל תורה' – ומתפרש במשמעות הרגילה, שעשו חיזוק לאנינות יום הקבורה כשם שעשו חיזוק באנינות דאורייתא – יום המיתה, לאסור לילו.

מפני טומאה נשרפה – ודאי שכל ההלכות הנצרכות לעבודה, כגון פסולי עבודה וטומאה, נאמרו להם קודם פרשת המילואים, שהרי היו צריכים לידע הדינים. ואף על פי שנכתבו בתורה בסדר אמור – אין מוקדם ומאוחר בתורה (שו"ת הרא"ש יג, כב).

אמר לו, שמא לא שמעת אלא בלילה, דאי ביום – קל וחומר ממעשר הקל... – תמהו בתוס', והלא גם בלילה קיים אותו 'קל וחומר', שהרי לשיטת ר' יהודה אנינות לילה דאורייתא לדורות (וע' בספר אור שמח ביאת מקדש ב, ח).

ולפי מה שמובא למעלה (ק) לבאר ענין אנינות לילה שענינה משום טירדה ועצבות, ומשום מצות עשה דלמשחה – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלים, לפי זה מיושב, שאמר לו אהרן למשה שמא לא שמעת אלא בלילה, שאין שם אלא מצות עשה דלמשחה, אבל לא ביום שיש בו לאו דלא אכלתי באני ממנו (בית ישי קיט).

(ע"ב) 'אלא לר' נחמיה מאי היום? – חובת היום' – פירוש, המלה 'היום' אינה מתייחסת לפעולתו 'ואכלתי...' היום' אלא משמשת הגדרה לחטאת, ואכלתי (את) חטאת היום. 'חטאת היום' – חטאת הבאה לחובת היום, הוה אומר חטאת ראש חדש (עפ"י פרוש רש"ר הירש שמיני י, יט).
הרי"ד ויזר שיחי' העיר שאין כן במשמע לפי הטעמים, כי תיבת חטאת מוטעמת בפשטא, שהוא מפסיק. אך כמדומה מצאנו פירושים בדרו"ל המנוגדים לפי הנראה מהטעמים, וכמו המקראות שאמרו אין להם הכרע, ועפ"י הטעמים יש להם (ע' באנצ. תלמודית 'טעמים' עמ' תרד).

יכול שלשתן נשרפו, תלמוד לומר והנה שרף – אחד נשרף ולא שלשתן נשרפו. בזה מתפרש פשט הכתוב גבי שעיר המילואים (ט, טו) וישחטוהו ויחטאהו כראשון – פרט הכתוב שחטוהו וזריקה [שלא ככתוב לאחר מכן גבי העולה ויעשה כמשפט – לשון כוללנית לכל העשיות] – משום שחטאת המילואים נאכלה כמבואר כאן בגמרא, ואילו הקרבן הראשון (עגל החטאת אשר לאהרן) שרף באש מחוץ למחנה